

„ცნობის ფურცლის“ დამატება.

ქართული-გაზეთების სააგენტო
37 (6/8/9) ი თ ი

ქართული ენა

სამეცნიერო

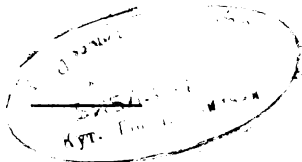
14
58

სამრევლო სკოლებში

და

ბ-ნი თ. ჟორდანიას.

ი. ფანცხავასი.

ტფილისი

ექტრონის სტამბა წიგ. გამომც. ქართვ. ამხანაგობისა.

1905

Дозволено цензурою, 12-го апрѣля 1905 года. Тифлисъ.

ბ. თ. ჟორდანიას და ქართული მნა

სამიგბრელოს სამრავლო სკოლებში.

გაზ. „ცნობის ფურცლის“ № 2765 დასტამ-
ბულია საპასუხო წერილი ბ. თ. ჟორდანიასი ამ
სათაურით: „ჩუჩულის ყური არ ათხოვოთ, საქმის
გარემოებას დაუჯერეთ“. ამ წერილში ბ. თ. ჟორ-
დანიას ცდილობს დააჯეროს მკითხველი, რომ ის,
რაც თქმულა და დაწერილა მის შესახებ, მხოლოდ
ჩუჩულია, მეტი არაფერი, ე. ი. სრული და მტკნა-
რი სიცრუეა. ასე კია ეს? ვნახოთ.

მკითხველთან კი პირველათვე ბოდიში უნდა მო-
ვითხოვო. ბოდიშია საქირო ერთი იმიტომ, რომ
დღეს მკითხველის ყურადღება ბ. თ. ჟორდანიასა
და მის სადევ-გმირო საქციელზე უნდა შევაჩერო,
სწორედ იმ დროს, როცა აქაფებული ცხოვრება ნა-
პირებს ეჯახება და მადამოს წალეკვას უპირებს. მეო-
რედ კი საბოდიშო მაქვს კიდევ იმიტომ, რომ, ბ.
თ. ჟორდანიას მიერ ნათქვამის სრული სიცრუე
რომ გამოაშკარავდეს, საქიროა ვრცელი და, მაშასა-
დაშე, მკითხველებისათვის მოსაწყენი განმარტება ბ.
თ. ჟორდანიას საქციელისა. ამისათვის კი, აბა, ვის
სცალია დღეს, როცა ყოლიფერი აჩქარებულია დღეს
და ასწრაფებული... აი, მიუხედავად ამ გარემოებისა,
მე მინც ვთხოვ მკითხველს, ცოტოდენი ყურად-
ღება იქონიოს და ცოტოდენი დროც დაჰკარგოს,

ვინაიდან ამას შოთხეობის თვით ხასიათი და მხიშვე-
ნელობა იმ საგნისა, რომელზეც იძულებული ვარ
ვისაუბრო.

გაზ. „ცნობის ფურცლის“ მკითხველებმა უწყ-
ნიან, რომ ბ. თ. ჟორდანიამ ჯერ კიდევ 1903 წ.
13 ოქტომბერს გაზ. „ივერიის“ № 218 საქვეყნო
ლაღად ჰყო:

„ცილის მწამებენ, ვითომ მე ხელი შემეწყოს
სამეგრელოს სკოლებიდან ქართულ ენის განდევნი-
სათვის; მე ამით საქვეყნოთ ვაცხადებ, რომ ეს ცი-
ლის წამება მოქორილ-მოგონილია ჩემის მტერები-
საგან და ამ ცოტა ხანში ჩემ სიმართლეს საბუთი-
ნად დაემტკიცებ“.

მაშინ „ივერიის“ რედაქციამაც დასტური დას-
ცა, რომ სიმართლის საბუთიანად დამტკიცებას დი-
დის სიამოვნებით დავსტამბავთ. ამ აღთქმის აქვთ
წელიწადზე მეტმა ხანმა განვლო, მაგრამ, როგორც
ვიცით, არსად ჩანს სიმართლის საბუთიანად დამტკი-
ცება.

ამას წინად ბ. თ. ჟორდანიამ ისეთივე გაბედუ-
ლებითა და აღტაცებით გაზ. „ცნობის ფურცლის“
რედაქციას დეპეშით აღუთქვა:

„ჩემ წინააღმდეგ „ცნობის ფურცელში“ და-
ბეჭდილი წერილი ყალბ ანგარიშზეა დამყარებული.
რედაქცია შეცდომაში შეუყვანიათ ჩემ მტრებს (?);
მოუცადეთ ჩემ პასუხს.“*)

მაგრამ არც ეს პასუხი ჩანს არსად, თუ, რასა-
კვირველია, პასუხად არ ჩავთვლით იმ აბდა-უბდას და

---

*) იხ. „ცნობის ფურც.“ № 2746. 17 თებერვალი
1905 წ.

ბანზე სიტყვის აგდებას, რომელიც ბ. თ. ჟორდანიამ მოათავსა გაზ. „ცნობის ფურცლის“ № 2751 ამა წლის 22 თებერვლის თარიღით და რომელშიც გარეითათ ამტკიცებს, თუ საიდან წარმოდგა ვითომ ყალბი ეგზემპლიარი მის მიერ შედგენილ ანგარიშისა. ახლა კი, ამ უკანასკნელად, ბ. თ. ჟორდანიას ერთბაშად პასუხს აძლევს ყველა იმ წერილებს და შენიშვნებს, რომელნიც მის წინააღმდეგ მოთავსებული იყვენ ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში. ახლაც გაიძახის, „თვით საქმეს“ შეხედეთ და შეისწავლეთო. თვით ამ საქმის ვითარების საბუთებს კი როდი იხსენიებს. აშკარაა ყველასათვის, რომ ბ. თ. ჟორდანიას იმ თავიდანვე დღემდე თვისი აღთქმა — სიპართლეს საბუთიანად დავამტკიცებო, ჯერაც არსად და არაფრით არ შეუსრულებია. მე მგონი, რომ ამ დროის განმავლობაში კი მას შემთხვევაც ჰქონდა და გარემოებაც განსაკუთრებით ხელს უწყობდა, ეს აღთქმა სისრულით და უკლებლივ შეესრულებია. დღეს კი ზოგთა მოსატყუებლად.

«არ მაწერინეს, არც მალაპარაკეს; მე მუდამ იმას ვიხვეწებოდი: საქვეყნოთ მალაპარეთ კრებებში, ან გაზეთებში მაწერინეთ მეთქი». *)

ჩვენ ვნახეთ, რომ მას დრო და შემთხვევა ჰქონდა გაზეთში ეწერა, და ქვევით ვნახავთ, რომ დიდ საზოგადოებაშიც არა თუ მისცეს შემთხვევა ლაპარაკისა, არამედ პირდაპირ მოსთხოვეს კიდევ. მაგ-

*) იხ. „ცნობის ფურცელი“ № 2765. 9 მარტი 1905 წ.

რამ აქაც და აქაც მან კლიტე-ბოქლომი დაიღო
ენაზე.

თუქცა ასე სდუმს ბ. თ. ჟორდანიას საბუთებზე,
ჩვენ მაინც, რადგან მკითხველ საზოგადოების წი-
ნაშე დავსდეთ სიტყვა, *) იძულებული ვართ ვაუწ-
ყოთ მკითხველთ საბუთები ბ. თ. ჟორდანიას ნამოქ-
მედარისა. დავიწყოთ თავიდან. ბ. თ. ჟორდანიას
ბრძანებს:

„კალამა“ და გ. გოგიჩაიშვილმა ორი ბრალი
დამდეს. ერთი ის, ვითომ ჩემის წყალობით სამეგრე-
ლოს სამრევლო სკოლებიდან ქართული ენა გაგდე-
ბულ იყოს, არ ასწავლიდნენ. ამ საშინელ ბრალდე-
ბის წინააღმდეგ, „თვით საქმე“; დახეოთ, რას ლაღა-
დებს: არც ერთს სამეგრელოს სამრევლო სკოლე-
ბიდან ქართული ენა გაგდებული არ ყოფილა და
არც არის; ჩემსობას ერთი დღეც არ შეწყვეტილა
ქართულის სწავლება და დღესაც კანონიერად სწარ-
მოებს ისე, ემავე პროგრამით, როგორც ყველა
ქართლ-კახ-იმერეთის სკოლებშია“. კიდევ ქვევით დას-
ძენს: „სამრევლო სკოლებშიც ქართული ენა და
ლოცვებიც დამიცავს, ხოლო უკანასკნელი უუძლიე-
რესი იერიშიც სახელოვანად მომიგერებია და სხვის
მეოხებით წამხდარი საქმე ისევ მომიბრუნებია. უკა-
ნასკნელ ქართული ენა გაეამფებინე სამრევლო სკო-
ლებში, ხოლო სამეგრელოში მისი სწავლება გან-
საცდელისაგან დავიფარე.“

*) იხ. „ცნობის ფურცელი“ № 2755 26 თებერვ.
1905 წ.

აი, ამას ამბობს ბ. თ. ჟორდანი და ასეთ დეცემირადა და ბუმბეროზადა ჰყავს თვისი თავი დახატული.

რამდენათაც საქმის ვითარება ვიცით, ის არავის უთქვამს და ვერც ვერაფერს იტყოდა, რომ სამეგრელოს სამრევლო სკოლებში ქართულს არ ასწავლიან, ან არ ასწავლიდნენ. ამბობენ და სიტყვს კიდევ მხოლოდ ის, რომ 1902 წლის დასასრულს განსაცდელი მიადგა ამ სკოლებს და კინალამ იქიდან ქართული ენა გამოაძევეს. მაგრამ ეს განზრახვა ვერ შესრულდა. ვერ შესრულდა კი იმიტომ, რომ ამას მაშინ ერთხმად წინააღმდეგა გურია-სამეგრელოს საეპარქიო საბჭო და ამ საბჭოს ყველა სამაზრო განყოფილებანი, ამათ კი ბანი მისცა სამეგრელოს სამღვდლოებამ, და ყველა ესენი კი განამხნევა და გაათამამა თვით ყოველად სამღვდლო აღექსანდრეს გაბედულება მომხრეობამ. ამ ღროს კ ბ. თ. ჟორდანი არა თუ ხმას არ იღებდა, არამედ, როგორც ქვევით ვნახავთ, ერთი მეორეზე უარესს ბეზღებას აგზავნიდა, ვისთანაც ჯერ არს, ამ საბჭოზე და ეპისკოპოსზე.

საქმე, აი, როგორ იყო. 1902 წ. 26 ივნისს სინოდმა დაამტკიცა ამიერ კავკასიის სამრევლო სკოლებისათვის სავალდებულო პროგრამა. ეს პროგრამა სამრიგად, სამ ტიპად ჰყოფს სამრევლო სკოლებს. პირველ ტიპის სკოლებში დაცულია ადგილობრივი ენა, სალიტერატურო და სალაპარაკო. ამ ტიპის სკოლებად ჩათვლილია ის სკოლები, რომლებშიც სწავლობენ მხოლოდ მარტო ოდენ ბაშვები ისეთ ერისა, ისეთი ხალხისა, რომელსაც აქვს თავისი სა-

კუთარი ღვთის მსახურება და შესაფერი საღვთის-
მეტყველო, ხუცური ენა, ხუცური მწერლობა. მაგ-
რამ ამ სკოლათა შესახებაც კი ნათქვამია:

„თუ მოხდა, რომ ქართველებმა, რომელისამე
ადგილის მცხოვრებლებმა, დაჰკარგეს თავისი მშობ-
ლური ენა ან და ხმარობენ კი ენას ზოგად ქარ-
თულ ენის ძირისას, მაგრამ კი ისე დიდად განსხვა-
ვებულს წმინდა ქართულ (სალიტერატურო) ენის-
გან, რომ ამ ადგილის მცხოვრებთ აღარ ესმისთ ეს
ენა, ამ შემთხვევაში ქართულ ენის სწავლება შე-
უწყნარებელია. მხოლოდ ღვთის მსახურების ტეკ-
სტები შეისწავლებიან იმ ენაზე, რა ენაზეც ამ ად-
გილებში სრულდება ღვთის მსახურება“.*)

მეორე ტიპის სკოლებში სწავლობენ შვილები
სხვა და სხვა ერებისა და ხალხებისა ერთად, მხო-
ლოდ კი ისეთ ერებისა, რომელთაც საკუთარ ენაზე
ღვთის მსახურება აქვთ. ამ შემთხვევაში ადგილობ-
რივი ენა, ერთი ან რამდენიმე ისწავლება სკოლაში
სხვა და სხვა ერაჲ, თუ ხალხთა შვილების რაო-
დენობის მიხედვით. მესამე ტიპის სკოლებად ჩათვლი-
ლია ისეთეჲი, რომლებშიც სწავლობენ ბავშვები იმ
ერებისა, რომელთაც საკუთარ ენაზე ღვთის მსახურება
არა აქვთ. აქ ადგილობრივ ენას ადგილი არა აქვს.
აქ ყოველი საგანი რუსულად ისწავლება და ამას
გარდა ბავშვები საღვთო სჯულის პირველსავე გაკვე-
თილებზე სწავლობენ რუსულ ენაზე სიტყვებს, რო-
მელნიც შედიან საღვთო სჯულის კურსში, რამ-

*) იხ. გვ. 10) პროგრამისა.

დენათაც შესაძლებელია при помощи наглядныхъ предметовъ и пособій.*)

აი, ასეთ არეულ-დარეულ პროგრამის სისრულეში მოყვანა დაავალა გურია-სამეგრელოს სამრევლო სკოლების საბჭოს საოლქო მეთვალყურემ, რომელიც 1902 წ. 20 აგვისტოს № 931-ით იწერებოდა, რომ პირველ ეკენისთვიდან საქართველოს საექსარხოსოს სასულიერო უწყებაში დაიწყება ბექდვა სამრევლო სკოლების ახალის სამოსწავლო პროგრამისა; და ვთხოვ საბჭოს ეს პროგრამა წელსვე შემოიღოს, განსაზღვროს კი, თუ რომელი ტიპი ამ პროგრამისა რომელ სკოლაში იყოს შემოღებული. ვითხოვთ აგრეთვე შემოღებულ იქნას გაკვეთილთა გაწეს-რიგება იანახმად ახალის სამოსწავლო პროგრამისა. ამასთან გადაჭრით თხოულობდა ორკლასიან სამრევლო სკოლებში უნდა ორი გაკვეთილი იყოს საეკლესიო ქაჯულისა (ხუც რისა). ქართულ სალიტერატურო ენის ქაჯანება კი ამ სკოლებში არ იქნებოდა. ვინიდან ეს სამოსწავლო პროგრამა უკვე დამტკიცებულია უწმინდესის სინოდისაგან, სასურველიაო, იგი პროგრამმა შემოღებულ იქნას სრულებით უცვლელად. აი, ეს უნდა განეხილა საბჭოს და თავისი გადაჭრილი პასუხი შეეტყობინებია. რადგან ეს პასუხი ფრიად საძნელო იყო და იგი მოითხოვდა ყოველ მხრივს გარკვევას, აპიტომ საბჭოს მაშინდელმა დროებითმა თავმჯდომარემ აჩვენა ეს მოწერილობა ბ. თ. ჟორდანიას და პირადად სთხოვა მას, როგორც საეპარქიო მეთვალყუ-

*) ივ. გვ. 15.

რეს, სკოლების ხელმძღვანელს და საბჭოს წევრს, წარმოდგინა საბჭოს მოსახსენებლად ამ საკითხის შესახებ თავისი მოსაზრება. მაგრამ ამის პასუხად ბ. თ. ჟორდანიამ მოითხოვა, თანახმად მოწერილობისა, ამ პროგრამის დაუყოვნებლივ სისრულეში მოყვანა, საბჭოს არ განეხილა ისე. ამას შემდეგ ეს მოწერილობა და ეს გარემოება დროებითა თავმჯდომარემ მოახსენა საბჭოს იმავე წლის 20 ოქტომბერს. საბჭომ ერთხმად დაადგინა, რომ ამ პროგრამის სისრულეში მოყვანა შეუქლებელია, სანამ წარმოდგენილი არ იქნება მოსაზრებანი და დაწერილებითი მოხსენება პედაგოგიურისა და დიდაკტიურის მხრით საეპარქიო მეთვალყურისაგან, რაიც მოეთხოვოს მას წერილობით. ამ სხდომაზე თვით საეპარქიო მეთვალყურე როდი გხლებიათ. თანახმად ამ დადგენილობისა, თავმჯდომარემ ზემო აღნიშნული მოწერილობა საოლქო მეთვალყურესი ზედწარწერით 24 ოქტომბერს 1902 წ. № 398 გადასცა საეპარქიო მეთვალყურეს და მოსთხოვა მას თავისი დასკვნა. ამის პასუხათ საბჭომ 28 ოქტომბერსვე № 206 მიიღო ბ. თ. ჟორდანიას შემდეგი წინადადება:

„მაქვს პატივი უმორჩილესად ვითხოვო განკარგულება საბჭოსი, რომ დაუყოვნებლივ გაეგზავნოს დაბეჭდილი ახალი სამოსწავლო პროგრამა (ПЛАНЪ) ყველა სკოლებს ეპარქიისას, რათა იგი შემოღებულ იქნას მიმდინარე სამოსწავლო წელს (ДЛЯ ВВЕДЕНІЯ ВЪ ДѢЙСТВІЕ).

დროებითა თავმჯდომარემ ბ. თ. ჟორდანიას ეს უკვე წერილობითი წინადადება მოახსენა საბჭოს. უკანასკნელმა კვლავ ერთხმად, თანახმად წინანდე-

ლის თავის დადგენილებისა, მიანდო თავჯდომარეს განმეორებით მოეთხოვნა საეპარქიო მეთვალყურისაგან თავისი დასკვნა. მართლაც, თავმჯდომარემ იმავე წლის 12 ნოემბერს № 422 კვლავ მოსთხოვა ბ. თ. ჟორდანიას, დაჩქარებით წარმოედგინა თვისი მოსაზრებანი და საოლქო მეთვალყურის წერილობითი მოთხოვნილებაც დაებრუნებია. დრო გადიოდა, პასუხი კი არსად სჩანდა. ამის პასუხად იმ ხანათ დროებით გურია-სამეგრელოს ეპარქიის მმართველმა, ალექსანდრეს ეპისკოპოსმა დიმიტრიმ (ეს უკანასკნელი გამოგზავნილი იყო ალექსანდრე ეპისკოპოსის ხანგრძლივისა და საშაშო ავთამყოფობისა გამო) საბჭოს გადმოსცა შემდეგი საჩივარი, თუ ბეზლობა, რომელიც ბ. თ. ჟორდანიას დიმიტრი ეპისკოპოსისათვის მიერთმია 1902 წლის 27 ნოემბრის თარიღით:

„ამა წლის სექტემბერში საბჭოს კანცელარიაში მე შევნივნე ბროშიურების მთელი გროვა. როგორც შემდეგ აღმოჩნდა, აღნიშნული ბროშიურები იყო სამრევლო სკოლების ახალი პროგრამები, რომელნიც საბჭოსათვის გამოეგზავნა საოლქო მეთვალყურეს სკოლებში ზომავალის სამოსწავლო წლის დასაწყისიდანვე შემოსაღებლად. მე მაშინვე წინადადება მივეცი საქმეთა მწარმოებელს და შემდეგ საბჭოს დროებით თამჯდომარესაც, რომ დაუყონებლივ დაერიგებინათ პროგრამები სკოლებში. როდესაც დავრწმუნდი, რომ პროგრამები არ იყო გაგზავნილი, მე წერილობითი განცხადება შევიტანე საბჭოში, რომ პროგრამები დაუყონებლივ დაერიგებინათ სკოლებში სისრულეში მოსაყვანად (для введения въ дѣйствіе). ასეთივე წინადადება მივეცი საბჭოს დროებით

თავმჯდომარეს, მღვ. არსენ თოხაძეს, საბჭოს უკანასკნელ კრებაზე. მაგრამ მამა თოხაძემ, სხვა-და-სხვა მიზეზების წყალობით, ჩემი წინადადება უარ ჰყო და პროგრამები არ დაგზავნა. მოვახსენებ რა ზემო აღნიშნულს თქვენს ყოვლადუსამღვდელოესობას, როგორც მოწყალე მღვდელმთავარს და მამას, მოვალედ ვრაცხ ჩემ თავს უმდაბლესათ ვიშუამდგომლო თქვენს წინაშე, რომ საოლქო მეთვალყურის განკარგულება სისრულეში იქმნას მოყვანილი.“

თანახმად ამ საჩივრისა, ეპისკოპოსი დიმიტრი გადაქრით თხოულობდა:

„პროგრამები დაუყოვნებლივ დაიგზავნოს. ვერ გამიგია, რას აყოვნებდა ამდენ ხანს სამრევლო სკოლების საბჭოს კანცელარია? თვით პროგრამაში ხომ ნაბრძანებია უწმიდეს სინოდის სამოსწავლო საბჭოს მიერ მათი დაუყოვნებლივ დაგზავნა.“

მიუხედავად დიმიტრი ეპისკოპოსის ამ რეზოლიუციისა, საბჭო პროგრამას სისრულეში მოსაყვანათ არ აგზავნიდა და უცდიდა ბ. თ. ჟორდანიას მოხსენებას წერილობითს, ან სიტყვიერს თვით საბჭოს სხდომაზე, უცდიდა აგრეთვე საოლქო მეთვალყურის მოხსენების დაბრუნებას, რომელიც ბ. თ. ჟორდანიას ჰქონდა გადაცემული 24 ოქტომბრიდან. ამ მოლოდინში 1902 წელიწადი დასრულდა, და 1903 წლის 27 იანვარს № 37-ით საბჭოს შემდეგი შინაარსის პასუხი გამოუგზავნა ბ. თ. ჟორდანიამ.

„ამასთანავე უმდაბლესად წარმოგიდგენთ რა საოლქო მეთვალყურის წინადადების დედანს 1902 წ. 20 აგვისტოს თარიღითა და № 931 აღნიშნულს, აქვე დავსძენ, რომ როგორც ხსენებულ წინადადე-

ბიდან ჩანს, ახალი სამოსწავლო გეგმა დაუყოვნებლივ გაგზავნილ უნდა იქმნას სკოლებში სწავლების დროს სახელმძღვანელოდ; მაგრამ ეს წინადადება, მიუხედავად ჩემ მიერ არა ერთგზობით, სიტყვიერად იყო ეს, თუ წერილობით, მოთხოვნისა, დღესაც არ არის შესრულებული, რის გამოც წელს სამრევლო სკოლები უგეგმოთ რჩებიან; იმ საკითხის განმარტება კი, თუ რომელს იმ სამ ტიპთაგანს უნდა მიეკუთვნოს ესა თუ ის სკოლა, — დავდაპირველად ეკუთვნის სამაზრო განყოფილებას და, ვიდრე ეს უკანასკნელნი არ გამოსაქვამენ თავიანთს აზრს ამის შესახებ, მე შეუსაბამოთ მიმაჩნია, (რომ დავიცვათ არსებული წესი) ამა თუ იმ აზრის გამოთქმა აღნიშნულ, მეტად რთულ საკითხზე, რომელიც თხოულობს მეტად დიდს სიფრთხილეს, მით უმეტესს დღეს, როდესაც, როგორც ეს თვით საბჭოთა უწყის, საზოგადოება აღელვებულაა არა კეთილ სამედლო პირთაგან გავრცელებულ ყალბ ხმებით. ეს ჩემი აზრი, — სამაზრო განყოფილებათ გადაეცეს აღნიშნული საქმე დასასკვნელად, — მე არა ერთხელ გამომიტქვამს სექტემბრიდან დაწყებული საბჭოს კრებაზე და, მეგონა, თვით საბჭოც ყოველთვის თანახმა იყო ჩემ მიერ წამოყენებულ რეზონებისა.“

თანახმად ამისა, თუმცა ეს აზრი ბ. თ. ჟორდანიასი საბჭოს პირველად ესმოდა, საბჭომ მაინც დაადგინა, ყოველივე მიწერ-მოწერა ამ საკითხის შესახებ გადაეცეს საბჭოს სამაზრო განყოფილებათ თავიანთ დასკვნისა და მოსაზრების წარმოსადგენად, რაიც უკანასკნელთ დაუყოვნებლივ შეასრულეს. ყველა სამაზრო განყოფილებამ თავისი დადგენილება

წარმოადგინა და ყველამ ერთხმად აღიარა, რომ გურია-სამეგრელოს საეპარქიო სამრევლო სკოლები ყოველი კუთხისა და კუნძულისა, გარდა ხუთიოდე სკოლისა, უნდა ჩაითვალოს პირველ ტიპის სკოლებად და, მაშასადამე, ყველა მათგანში ქართული სალიტერატურო ენა უნდა ისწავლებოდეს და სავალდებულო საგნადაც იქნეს მიჩნეული. ყოველივე ამ გრძელ მიწერ-მოწერის საბოლოოდ განსახილველად 23 მარტს 1903 წ. მოწვეული იყო საბჭო ამ სხდომაზე დასასწრებლად მოწვეული იყვნენ, გარდა ნამდვილი წევრებისა, საპატიო და სავალდებულო წევრები, აგრეთვე საბჭოს სამაზრო განყოფილებათა თავმჯდომარენი და ოფიციალურ წერილობითის ქალაქდით თვით საეპარქიო მეთვალყურე, ბ. თ. ჟორდანიას.

შესდგა ეს სხდომა და სხდომაზე ოცამდე წევრმა მოიყარა თავი. თავმჯდომარემ მღვ. თალაკვაძემ საბჭოს მოახსენა ყოველივე ზემო-აღნიშნულ საქმის ვითარება და პირველადვე საბჭოს დაუყენა კითხვა: მეგრული კილო დაშორებულია თუ არა იმდენად ქართულს ენაზე, რომ მეგრელს ესმის თუ არა, გაეგება თუ არა ქართული სალიტერატურო ენა, და პირველად ამ კითხვის პასუხი მოსთხოვა ბ. თ. ჟორდანიას ვით მეგრელს, პედაგოგს და სამრევლო სკოლების ხელ-მძღვანელს. უკანასკნელმა პასუხის მაგიერ თავმჯდომარეს მოახსენა: პირველად მე კინუ მეკითხებით, სხვა აქ დამსწრე წევრებმა წარმოსთქვან თავისი აზრიო გარდა ამისა საბჭოს სამაზრო განყოფილებათა დადგენილებათ დაწვრილებით უნდა გავეცნო და, ვიდრე საკუთარ აზრს წარმოვს-

თქვამდე, ჩემთვის საჭიროა, წინ-და-წინვე მოვიხი-
 ნო ამ საკითხის შესახებ აზრი და შეხედულება სა-
 ხალხო განათლების სამინისტროს წარმომადგენლე-
 ბისა. აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ ბ. თ. ჟორდანიას
 გაცნობილი ჰქონდა საბჭოს სამაზრო განყოფილება-
 თა დადგენილება. გარდა ამისა ისიც ცნობილია,
 რომ სამინისტრო სკოლებში არა თუ სამეგრელო-
 ში, არამედ მთელ საქართველოში შემოდებულა
 ასე-წოდებული მუნჯური მეთოდი. ამიტომ ბ. თ.
 ჟორდანიას პირველი მოთხოვნილება საკითხის გადა-
 დებას ნიშნავდა და ამით ცდილობდა, პირდაპირის
 პასუხის მიცემა თავიდან მოეშორებია. მეორე მოთ-
 ხოვნილება კი აშკარად ვნების მოტანას გვიქადოდა.
 მართლაც, იქვე მყოფმა საერო განათლების სამი-
 ნისტროს წარმომადგენელმა შენიშნა: ჩვენს სკოლებ-
 ში მუნჯური მეთოდი რომ შეგვქონდა, თქვენთვის
 არა გვიკითხავს რა. თქვენ კი რად გვეკითხებით?
 განა ჩვენი აზრი და შეხედულება ცხადი და ცნო-
 ბილი არ არის? და ნურც ფიქრობთ, რომ ჩვენი
 აზრი თქვენის საკითხის გადასაწყვეტად გამოსადეგი
 იყოს?! აქაც საბჭომ ბ. თ. ჟორდანიას დაუთმო და,
 თანახმად მისის თხოვნისა, დაადგინა და საბჭოს ამ
 დადგენილებაზე თვით მასაც ხელი აქვს მოწერილი:
 ამ კითხვის უკანასკნელად განსახილველად საბჭოს
 სხდომა გადაიდოს 16 აპრილისათვის, რომელზეც
 მოსახსენებლად ბ. თ. ჟორდანიამ უნდა წარმოადგი-
 ნოს თავისი დასკვნა, გაეცნოს რა ამ ხნის განმავლო-
 ბაში საბჭოს სამაზრო განყოფილებათა დადგენილე-
 ბათ. 16 აპრილიც მოახლოვდა, და პასუხის მაგიერ
 საბჭომ 14 აპრილს ჯერ დეპეშა, მერმე კი ნომერ-

დასმული ქალღი მიიღო. ბ. თ. ჟორდანი იწერებოდა: ვინაიდან ექსარხოსი აპრობს ეპარქიის დათვალიერებას და მე საოლქო მეთვალყურემ მიმიწვია, ვერც სხდომას დავესწრები, ვერც დასკვნას წარმოვადგენ და ვითხოვ ექსარხოსის ჩამოსვლამდე ამ კითხვის განხილვა გადასდეთო. საბჭოს სხდომა ამის გამო არ შემდგარა და მართლაც ექსარხოსმა ეპარქია დაათვალიერა, იყო ფოთშიც. ექსარხოსმა და საოლქო მეთვალყურემ სიტყვიერად უბრძანეს საბჭოს თავმჯდომარეს, ზემოხსენებული საკითხი საბჭოს აღარ განეხილა და საბჭოს კანცელარიას წარედგინა საოლქო მეთვალყურესათვის სია მეგრულისა, გურულისა, რუსულისა და ბერძნულ სკოლებისა. დასამოწმებლად ამ სიტყვიერ განკარგულებისა საბჭომ მიიღო წერილობითი წინადადება ამის შესახებ ორის კვირის შემდეგ, ე. ი. 13 მაისს. ეს წინადადება განხილული იყო საბჭოს მიერ 30 მაისის სხდომაზე, რომელსაც ბ. თ. ჟორდანი არ დასწრებია, თუმცა ეს მან კარგად იცოდა, და რომელზეც დადგენილ იქნა: „წარედგინოს საოლქო მეთვალყურეს სია ეპარქიის ყველა სამრევლო სკოლებისა, თვითოეულის მაზრის ცალ-ცალკე, ვინაიდან ეპარქიაში არის მხოლოდ და ოდენ სამრევლო სკოლები და არა მეგრული, გურული, ბერძნული და რუსული, როგორც ამას საოლქო მეთვალყურე იხსენიებს ზემოხსენებულ მოწერილობაში. ეპარქიის ყველა სკოლა, გარდა ხუთიოდესი, რომელნიც მეორე ტიპის სკოლებად ჩაითვლებიან, ცნობილ იქნეს პირველ ტიპის სკოლებათ.“

აი, ასეთია საქმის ნამდვილი ვითარება. ამას ვერაფერს შეარყევს. ნათელსავით ცხადი იყო, რომ საბჭო ვერ დასთანხმდებოდა ამ პროგრამის სისრულეში მოყვანას, სულ ერთია, ვისაც უნდა მოეთხოვა ეს, რადგან ასეთი თანხმობა საბჭოს ზნეობრივად დაამცირებდა და მამულისა და მომავლის წინაშე პასუხის მგებლად გახდიდა. მაშასადამე, საბჭოს მთელი თვისი ძალ-ღონე, გონებრივი და მატერიალური უნდა აემუშაებინა ამ ძირითადისა და უკუღმართად დაყენებულ კითხვის გადასაწყვეტად. საკითხი კი ბევრგვარი და დიახაც საჩოთირო იყო. აქ საბჭოს ყოველი წევრი ნათელის მოსაზრებითა და მზნე გაბედულებით უნდა უშიშრად გამოსულიყო და ეს განსაცდელი სამრევლო სკოლებისთვის მოეშორებია. გადაჭრით გადასაწყვეტი იყო: 1) გურია-სამეგრელოს სამრევლო სკოლები იმ სამ რიგში რომელი რიგისათვის უნდა მიეკუთნებინა; 2) თუ საბჭო პირველ ტიპისად აღიარებდა ყველა სამრევლო სკოლებს, მაშინ მაინც გადასაწყვეტი იყო, ესმის თუ არა, გაეგება თუ არა სამეგრელოს მკვიდრთ ქართული სალიტერატურო ენა. თუ არ ესმისთ, მაშინ მშვიდობით ქართულო ენავ სამეგრელოს სამრევლო სკოლებიდან; 3) თვით პროგრამა არეულ-დარეულია და სრულებით გაურკვეველი. ამიტომ საბჭოს უნდა გარკვევით აეხსნა ჯერ სამაზრო განყოფილებათათვის, მერმე კი სამაზრო მეთვალყურეთათვის და მასწავლებელთათვის, თუ ეს პროგრამა როგორ, რა გზით მოეყვანათ: სისრულეში; 4) გადასაწყვეტი იყო, დასთანხმდებოდა თუ არა საბჭო საოლქო მეთვალყურის მოთხოვნისა, რომ ორ კლასიან სამრევლო

სკოლებში შემოდებული ყოფილიყო მხოლოდ საეკლესიო ქართული ენა (ხუცური), ქართული სალიტერატურო ენა კი არ გაექაქანებია. ამასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან მთელ ეპარქიაში ერთი და ორი კი არ იყო ორკლასიანი სკოლა, არამედ არა ნაკლებ ოციოდესი; ეს სკოლები საუკეთესო იყო და იმდენად საუმჯობესო, რომ საბჭო ყოველთვის ამ სკოლათა რიცხვს ამრავლებდა. თვით ბ. თ. ჟორდანიას თავის ანგარიშში (იხ. გვ. 47) თხოულობს, რომ ყოველ საბლადოჩინოში ასეთ სკოლების რიცხვი უნდა იყოს არა ნაკლებ ორისა. თუ მივიღებთ, რომ მთელ ეპარქიაში არის 29 საბლადოჩინო, მაშინ ცხადია, რომ 58 სკოლაში აღარ იქნებოდა ქართული სალიტერატურო ენა არა თუ სამეგრელოში, არც არსად მთელ ეპარქიაში, და უნდა შემოგვედო რაღაც მოქორილ-მოგონებული ვითომდა საეკლესიო ქართული ენა. ისიც ცხადი იყო, რომ ამასაც მოკლე ხანში რაიმე სულ მცირე მიზეზი გამოუჩნდებოდა, თუნდაც, მაგ., სახელმძღვანელოს უქონლობა და ეს ვითომდა ენაც მოისპობოდა, მოიკვეთებოდა. 5) თვით პროგრამმა ითხოვს (იხ. გვ. 10), რომ ადგილობრივს, ე. ი. ქართულ ენას, მხოლოდ დახმარებითი მნიშვნელობა უნდა ექნესო, პირველი ლულლული შეაძლებიოს ბავშსაო, გონებითი განვითარება, დალაგებითა და მკაფიოთ აზრის გამოთქმა კი ქართულს არ მოეთხოვებაო. განა საბჭო ამას არ განიხილავდა, ისე ყრუდ დასტოვებდა და მასწავლებელთა სრულს განკარგულებაში გადასცემდა? აი, ასე რთულ საკითხის გადაწყვეტა დაატყდა თავს საბჭოს. აქ, ამ კითხვის გადაწყვეტაში გამოი-

ხატებოდა მთელი მისი და მისი წევრების, მნიშვნელობა და მოვალეობის შესრულება. საბჭომ იცნო რა თავი დიდ პასუხის მგებელად, ამ კითხვას შეუდგას სრულის ბეჯითობითა და თანდათანობით და, მიუხედავად საოლქო მეთვალყურის, ე. ი. ვოსტორგოვის იძულებითი მოთხოვნებისა, საეპარქიო მეთვალყურის, ე. ი. თვით ბ. თ. ჟორდანიის დაჟინებითა მოთხოვნებისა და ბოლოს თვით ეპარქიის დროებით გამგის დიმიტრი ეპისკოპოსის ბრძანებისა, საბჭო არ აჩქარდა და გულდადებით ექცეოდა საკითხს. და მართლაც, როგორღ ზევით არის მოხსენებული, 30 მაისს 1903 წ. გაბედული და გადაწყვეტიით დასკვნა დაადგინა, რომელიც 13 ივნისს, ყოვლად სამღვდლო აღიქმანდრემ დაამტკიცა, აი, ასეთ სამძიმო საკითხში ასე ორგულად, ასე გაძვირვამ-გამოძვირვამითა და ბანზე სიტყვის აგდებით გვექცეოდა ბ. თ. ჟორდანია. მეტსაც ვიტყვით. დაჟინებით გეთხოვდა და გვიჩიოდა კიდევ, პროგრამა განუხილველად სისრულეში მოგვეყვანა. მცხმა ასეთმა საქციელმა კი გვაიძულა, გვეთქვა ის, რაც ითქვა და დაიწერა და აქ ბრალი მხოლოდ თავის თავს დასდოს: მტრებს ნულა დაეძებს.

აი, საბჭოს ასეთმა ბეჯითობამ, მხნეობამ და მომხრეობამ ყოვლად სამღვდლო აღიქმანდრე ეპისკოპოსისამ ჰქნა ის, რომ ის უკუღმართი პროგრამა სისრულეში ვერ შევიდა 1902—1903 სამოსწავლო წელს. დადგა ზაფხული. ამ პროგრამის შემოღებას 1903—1904 სამოსწავლო წლებში კი ხელს ისევ ის უშლიდა, რომ საბჭოს შედგენილობა და ეპისკოპოსიც იგივე იყო. ამიტომ განიზრახეს, ჯერ

ალექსანდრეს გადაყენება, მერმე საბჭოს გაბედულისა და დამოუკიდებელ წევრების დარბევა. ამის შემდეგ კი ადვილი იქნებოდა პროგრამის შემოღება. ეს მართლაც ასე მოხდა. 1903 წლის გასულს ყოვლად სამღვდლო ალექსანდრე გადააყენეს, მის მაგიერ განამწესეს დიმიტრი ეპისკოპოსი, რომლის მოსვლა იმით აღინიშნა, რომ მეორე კვირაშივე ქართული ენა მოასპობინა სენაკის სასულიერო სასწავლებელში. ამ ხანებში საბჭოს წევრობაზეც ფაქტიურად უარი განაცხადა ბევრმა წევრმა. შესდგა ახალი, რომელიც უკვე აღნიშნული იყო გაზ. „ცნობის ფურ.“ № 2751. მაგრამ ამ დროს ატყდა ომი. ვიღას ახსოვდა პროგრამის შესრულება! ის კი არა, ის უკუღმართი პროგრამა თვით მისმა მომგონელებმა შეუძლებლად იცვნეს, და კვლავ აფრინეს პეტერბურგს კაცი ახალის პროგრამის შესადგენად, რომელიც კიდევ გამოიცა წარსულ წელს. მაგრამ ამ პროგრამასაც მოუსწრო სვიატაპოლკ-მირსკის გაზაფხულის სიომ და დღეს იგი პროგრამაც არის „ცისა და ქვეყნის შუა დაკიდულ“.

აი, რა ნაირმა რიგმა გარემოებათა შესძლო ის, რომ „უუძლიერესი იერიში“ მოგერებულ იქნა, და არა ბ. თ. ჟორდანიას ნაცარ-ქექიობამ, მეტი რომ არა ესთქვათ.

ახლა კი გადავიდეთ აწ დაუფიწყარ ნადიმზე, რომელიც 25 აპრილს 1903 წ. ქალაქის გამგეობის დარბაზში გაუმართა ექსარხოოს ფოთის ქალაქის თავმა. ამ ნადიმის მემატიანობა ბ. თ. ჟორდანიამ თვისის ნებაყოფლობით იკისრა. ამიტომ ჩვენ აქაც იძულებული ვართ, არსებითი დამატება შევიტანოთ,

რადგან არ გვსურს, ისტორია მოტყუებულ იქნას. თვით ბ. თ. ჟორდანიას თვისის ანგარიშის 29 — 30 გვერდებზე ვრცლად, მაგრამ კი სრულებით ცალმხრივად და მიკერძებით მოთხრობილი აქვს ამ ნაღიმზე აღძრული კამათი. 25 აპრილს 1903 წელს ქალაქის თავმა გაზეგობის დარბაზში მიიწვია სადილად მაღალ-ყოვლად უსამღვდელოესი ექსარხოსი ალექსი თვისის ამალით, ყოვლად სამღვდელო ალექსანდრე, აგრეთვე ყველა ადგილობრივ დაწესებულებათა უფროსები და საეპარქიო სამოსწავლო საბჭოს თითქმის ყველა წევრები. უნდა აღვნიშნოთ, რომ სადილის წინ სავაჟო პროგიმნაზიის ბალაერის კურთხევის დროს ექსარხოსს წარუდგა დეპუტაცია სამ ადგილობრივ მეგრელთაგან შემდგარი, რომელთა მოახსენეს, რომ თვით ამ შტაბის ჩვენის საკუთარის ხარჯით, ხაზინის დაუხმარებლად, აგება უტყუარი საბუთია, რომ ჩვენ, ადგილობრივ მკვიდრთ უღრმესი და უძლიერესი სურვილი გვაქვს, ზედ-მიწევნით ვიცოდეთ სახელმწიფო რუსული ენა, მაგრამ ამასთან მაინც ვითხოვთ, რომ ჩვენ, მეგრელთათვის მშობლური ქართული ენა, რომელზეც გვილაპარაკნია და ვსაუბრობთ, გვიწერია და ვწერთ ყოველგვარ საბუთებს, დავთრებს და სიგელებს, გვილოცია და ვლოცულობთ, გამოდევნილი და გამოძეგებული არ იყოს სამეგრელოს სამრევლო სკოლებიდან და იგი ენა სავალდებულო საგნად ითვლებოდეს, მით უფრო, რომ ეს ენა ამავე დროს საღმრთო მსახურების ენაც არის. ამაზე იქ, გაშლილ ჰაერზე მთელი ფოთის საზოკადოების წინაშე ექსარხოსმა პასუხის მიცემა უხერხულად სცნო,

არ ინება. აი, ეს შეწყვეტილი საუბარი ბ. ნ. ნიკოლაძემ კვლავ აღძრა სადილზე. ბ. ნ. ნიკოლაძე ვრცელის და საბუთიანის მოსაზრებით გადაჭრით უმტკიცებდა ექსარხოსს უქველ საჭიროებას ქართულ სალიტერატურო ენისას სამეგრელო სამრევლო სკოლებში და იმ გარემოებას ათითებდა, თუ რა საშიში და არა სასიამოვნო შედეგი მოყვებოდა ამ ენის გამოძევებას. ბ. თ. ჟორდანიას კი მოსჩვენებია, რომ დებუტაციაც და ბ. ნ. ნიკოლაძეც ვითომც თხოულობდნენ, ქართულ ენაზე ნუ მოსპობთ ღვთის მსახურებას სამეგრელოს ეკლესიებშიო. საიდან მოსჭორა ეს ბ. თ. ჟორდანიამ? განა დასაჯრებელია, რომ ბ. ნ. ნიკოლაძეს, წევრს სამრევლო სკოლების საბჭოისას და საკათედრო ქალაქის თავს, მთელის წლის განმავლობაში ვერ შეეგნო და არ სცოდნოდა, თუ რაზე იყო ლაპარაკი, ან რაზე უნდა მოეხსენებია ექსარხოსისათვის? სამეგრელოში ქართულ ენაზე ღვთის მსახურებას არც არავინ ეხეზოდა, არც არავინ სპობდა და, მაშასადამე ამაზე ლაპარაკი ხომ წყლის ნაყვა იქნებოდა.

ამის პასუხად ჯერ ექსარხოსმა, მერმე მისის ბძანებით, საოლქო მეთვალყურემ აშკარად გამოსთქვეს, რომ მეგრული ენა სრულებით დამოუკიდებელი ენაა, მეგრელს ქართული ენა სრულებით არ ესმის და ეს ენა არ ჩაითვლება მეგრელთათვის მშობლურ ენად, ვინაიდან მათი მშობლური ენა მხოლოდ და ოდენ მეგრული ენაა; პედაგოგიური მოთხოვნილებაა, რომ უცნობი, გაუგებარი რამ უნდა ისწავლებოდეს გასაგებ ენაზე; მეგრელთათვის გასაგები ენა მხოლოდ მეგრულია. რა საჭირო არისო, სთქვა მან,

რუსული БОГЪ მეგრელისათვის ჯერ ღმერთად გადითარგმნოს და მერმე ღორონთადო. საზრიანი პედაგოგია მოითხოვს, რომ БОГЪ პირდაპირ ღორონთად ითარგმნებოდეს და ღორონთი БОГЪ-ად. მეგრელები ქართველები არ არიან. მაშ რაღად აწვალვით მათ?.. ამაზე ბ. ნიკოლაძემ უპასუხა, რომ სკოლა მარტო მეთოდით კი არ სცხოვრობს, სცხოვრობს ხალხის ნდობით, თანაგრძნობითა და შემწეობით. ქართულ ენის გამოდევნის შემდეგ, ხალხი თქვენს სკოლას შეიძულვებს, რადგანაც მის გონებაში სკოლა განვითარების კი არა, პოლიტიკურ ძალადიანობის იარაღად ჩაითვლებო.

შემდეგ ამისა ექსარხოხმა არა ერთ გზით გამოიწვია ბ. თ. ჟორდანიას და მასაც თვისი აზრი მოსთხოვა ამ საჭირ-ბოროტო საგანზე. მაგრამ აქ, როგორც თქვენ, ჩემო მკითხველო, არა გითქვამთ რა, არც ბ. თ. ჟორდანიას არა წამოცდენია რა. მაშასადამე, ბ. თ. ჟორდანიას მოხსენება, ვითომც მას ეთქვას,—*въ этомъ большомъ собраніи я (г. наблюдатель) не знаю ни одного, который могъ бы сказать, что мингрельцы не грузины*, — მტკნარი, ფეხებიანი სიცრუევა, რადგან იგი ამას ვერც იტყოდა. სწორეთ ასეთმა ბ. თ. ჟორდანიას საქციელმა აიძულა ყოვლად სამღვდელო აღექსანდრე, კაცი პირუთვნელი და პირდაპირი, იქვე ეთქვა, როცა ბ. თ. ჟორდანია აღდგებდეს: „*Теодоръ Давидычъ! желаю Вамъ быть искреннимъ, недводушнымъ, не вилять хвостомъ, изъ за генеральства не продавать родного языка*“.— აქ სიტყვა აღექსანდრეს ექსარხოხმა ჩამოართვა და სთქვა: „*И, дѣйстви-*

но, онъ будетъ генераломъ“. ბ. თ. ჟორდანიამ ყოველივე ამას გვერდი აუარა, არც არა სთქვა იმის შესახებ, თუ რაოდენ მართალი იყო საოლქო მეტეალყურის ნალაპარაკევი. ამ დროს ქალაქის თავმა ბ. ნ. ნიკოლაძემ მიმართა ბ. თ. ჟორდანიას და შეჰდგევი პრაქტიკული კითხვა დაუყენა: „მითხარით, როგორც პედაგოგმა, მართლად და გულწრფელად, რუსული ენა ჩვენს სკოლებში როდის უფრო მალე, ადვილად და კარგად შე-სწავლება, ქართული ენის გამოდევნით, თუ მისი დატოვებით?“ აქაც ბ. თ. ჟორდანიას სრულიად არა უთქვამს რა. სადილის ამ აღწერილობიდან და, ამას დაამოწმებენ ყველანი, ვინც იქ იყო, ცხადათ ჩანს, თუ რაოდენი სიმართლე აქვს ბ. თ. ჟორდანიას, როცა ამბობს, რომ „ვიხვეწებოდი, საქვეყნოდ მალაპარაკეთ კრებებშიო“. სიტყვა მისცეს კი არა, მოთხოვეს კიდევ და იგი ამ დროს სდუმდა.

დაგვრჩა კიდევ კითხვა ანგარიშის შესახებ. აქაც სიმართლე უნდა გამოვაშკარავოთ, რადგან ამ საკითხის გარეითად განხილვით ბ. თ. ჟორდანია ლამის, ცოტაოდენი გასამართლებელი საბუთი მოუძებნოს თვის არასაკადრისს საქციელს. მართალია, ბ. თ. ჟორდანია, როცა ამბობს, რომ ანგარიშის ბოლო ხანებში დაბეჭდილი 29—30 და ორი შემდეგი გვერდიც ციფრით აღუნიშნველი დედანთან სწორია. მაგრამ ისიც მართალია, რომ პირველად დაბეჭდილი ანგარიში, რომელსაც ბ. თ. ჟორდანია დღეს ყალბად აღვიარებს და რომლის რამდენიმე ცალის შოვნას იგი ქურდობად თვლის, ცხადათ, მკაფიოდა და გადაქრით ამბობს იმასავე, რასაც ხელმეორედ და-

ბეკდილი, დედანთან შესწორებული ანგარიში. როგორც მიღებულია, საეპარქიო მეთვალყურის მიერ შედგენილი ანგარიში პირველად განიხილება საბჭოში. ახლაც ასე იყო. ბ. თ. ჟორდანიას მიერ შედგენილი ანგარიში 1902—1903 სამასწავლო წლის ახალ წევრთაგან შემდგარმა საბჭომ მოისმინა წარსულ წლის აპრილის შუა რიცხვებში. ამ სხდომაზე საბჭომ თავმჯდომარეს მღვ. ივანიცკის და წევრს ბ. გ. მარგალიტაძეს მიანდო ამ ანგარიშიდან ბევრ უხერხულ ადგილის გამოტოვება, როგორც, მაგ. პირდაპირი დაბეზლება ყოვლად სამღვდელო ალექსანდრე ეპისკოპოსზე (იხ. დედანის 6, 8 და 30 გვ.), *) საბჭოს უწინდელ წევრებზე (იხ. დედანის

---

*) გვ. 6, „ვინაიდან ყოვლად სამღვდელო ალექსანდრეს მიერ გამგებლობის დროს 1898—1903 წ., ეპარქიის სამღვდელოებაში შესამჩნევად დაეცა სამრევლო სკოლების კარგად მოწყობისადმი მისწრაფება.

გვ. 8. „სკოლათა რიცხვის შემცირება გამოწვეული იყო ბევრ მიზეზთაგან, რომელთა შორის უმთავრესი ჩვენ უკვე ზევით აღვნიშნეთ. ეს მიზეზია სამღვდელოების ენერჯიის შესამჩნევი შესუსტება 1899—1903 წლებში და ეს შესუსტება კი გამოიწვია იმან, რომ ეპარქიის უფროსი ჯეროვან ყურადღებას არ აქცევდა ეპარქიაში სამრევლო საეკლესიო განათლების გავრცელებას. რაც კი სამრევლო სკოლათა სასარგებლოდ არსებითი და დიდათ მნიშვნელოვანი გაკეთებულა გურია-სამეგრელოს ეპარქიის სამრევლო სკოლათა ამ სამწუხარო ვითარების ხანაში, ყოველივე ამის მიხწვევა მხოლოდ ბრძოლით-ღა შეიძლებოდა. უკიდურეს შემოხვევებში კი უნდა მიექცეულიყავით საეპარქიო მეთვალყურის საშუალებით საქართველოს ექსარხოსთა დახმარებას“. (ასეთი მინდობილება კი მისთვის საბჭოს არასოდეს არ მიუცია).

გვ. 30),*) აგრეთვე საერო სასწავლებლებში კურს-დამთავრებულ ქალებზე (იხ. დედანის 39—40)**) და ბევრი სხვა. საბჭომ აგრეთვე საჭიროდა და სავალდებულოდ სცნო, ბ. თ. ჟორდანიას მიერ აღწერილი 25 აპრილის ნადიმი გამოტოვებულ ყოფილიყო. საბჭოს ამ გადაწყვეტილებას თვით ბ. თ. ჟორ-

30. „სამძიმოა აღსანიშნავად, რომ თვით ყოვლად უსამღვდელოესმა ალექსანდრემ, როცა ეპარქია მოიარა საქართველოს ექსარხოსის მობრძანების შემდეგ, განავრცელა ხალხში ბრიყული აზრი (нелѣпный слухъ), ვითომც ქართული ენა გამოძევებულია სავარქიო მეთვალყურის ხრიკებისა გამო (благодаря проискиимъ). ამ ხმებმა განსაკუთრებით დიდათ აღაშფოთა სამღვდელოება, და სავარქიო მეთვალყურეს უსიამოვნო შეტაკება ხვდებოდა იმ პირებთან, რომელნიც შეცდომაში იყვნენ შეყვანილი ეპარქიის უფროსის ბაგეთაგან წარმოთქმულ სიტყვებით. ამ უსიამოვნობას ისიც დაერთო, რომ ყოვლად სიმღვდელო ალექსანდრემ ნება მისცა თავის თავს სავარქიო მეთვალყურისადმი მიმართულ საგაზეთო წერილში „ივერიის“ № . . . შეემჩნია (намекнуть) „მისი ურიგო საქციელი ქ. ფოთში აპრილის დამლევს“ (იგულისხმება საქციელი ჩადენილი ზევით მოყვანილ ნადიმზე ქ. ფოთში 25 აპრილს), რაიც აგრეთვე ყველამ იმავე აზრით გაიგო, ე. ი. უკანასკნელის მიერ ქართულ ენის დევნად. ურიგოა პასუხი ვუგო მღვდელ-მთავარს გაზეთის ფურცლებზე, და რედაქცია კარგად მოიქცა, რომ. პასუხი არ დამიბეჭდა“.

*) გვ. 30. „უკეთურების გამზრახ პირებმა განავრცელეს ხმა, ვითომც სავარქიო მეთვალყურემ იმ სადილზე „გაპყიდა ქართული ენა“ და იმავე დღეს მან ძლივს თავი დაახწია საშიშ თავდასხმას ბრბოსაგან და შემდეგ მან განიცადა ბევრგვარი უსიამოვნება არა თუ მხოლოდ ქუჩებში და კერძო შეხვედრებში, არამედ გაზეთის ფურცლებზედაც.“

**) გვ. 39—40. „საერო სასწავლებლებში კურს დამთავრებულმა ქალებმა (ზოგიერთმა თვით სავარქიო საქალე-

დანიაც, სხდომაზე დამსწრე, დასთანხდა. ამ ანგარიშის მეორე კორექტურა თვით ბ. თ. ჟორდანიამ დაიჭირა. შემდეგ ამისა გამოვიდა დაბეჭდილი ანგარიში, ბ. თ. ჟორიანიას მიერ ხელ-მოწერილი. ყვე-

ბო სასწავლებელშიც) ვერ გაამართლეს საზოგადოების იმედი: ქალიშვილები სასწავლებლიდან გამოვიდნენ შერყეულ რელიგიურ შეხედულებისა, გულ-გრილნი სარწმუნოებაში, ამ საფუძველში ყო. ელგვარი ზნეობრიობისა და ქეშმარიტ საზოგადოებრიობისა და ბედნიერებისა (რამდენათაც ეს ცისაღწევა დედა-მიწაზე), შერყეულნი ადამიანის ბედნიერებებს თვით საფუძველში—სარწმუნოებაში—ქალიშვილები სუსტნი აღმოჩნდნენ ქეშმარიტ ცოლ-ქმრობაში, ცუდ-დედებად, ზშირად მავნებლებადაც, მეტად უხამს (неудачными) დიასახლისებად, ოჯახის ქონების უანგარიშოდ მფლანგველებად, ხან-და-ხან ოჯახისა და ნათესავთა შორის შეუთვისებელნი, არა იშვიათად გარბიან დროებით ან სამუდამოდ გარეშე პირებთან და სხვა ოჯახებთან, ყოველთვის მაძიებელნი სხვა-და-სხვა გვარისა და სახის ხორცეულ კმაყოფილებათა, სულიერ კმაყოფილებათ კი პოულობენ ცეკვაში, კავალრების დევნაში, ფუჟლაყობაში, მსახიობთ ხილვაში, სატიატრო ხმაურობაში, ბალეტებში, მასკარადებში, ბანქოს თამაშობაშიაც კი, გულის-თქმით სავსე ლხენაში, მუსიკის ხმაურობაში, თავდაუქერელ ქეიფობაში (въ оргіяхъ пиршествъ и въ шумныхъ пикникахъ) და სხვა და სხვა გასართობებში... ამ მორთულ-მოკაზმულსა, ჭკუა თხელ დედოფალაებსა, რომელთ გამოუტანიათ სკოლებიდან მხოლოდ დიდი გროვა გაზეპირებულ სამეცნიერო ტერმინებისა, ზნეობრივ სენტენციებისა (ცხოველ ზნეობრიობის უქონლობით), ფუქსავატ-ფრაზებისა და მთელი კოდექსი გარეგან ზდილობის წესებისა (მაგრამ არ იციან კი უშუთავრესი და არსებითი სიამოვნება ოჯახური ცხოვრებით), უკვე ჩამოშორდა სოფლის საზოგადოება, რომელმაც შიშით დაუწყა ცქერა ახალს, სრულებით უსიამოვნო ტიპს განათლებულ დედაკაცისას.

ლას შეეძლო, ეს ანგარიში მიეღო. ქურდობას კი აქ ნეტა რა აღგილი აქვს. ის კი არა თანახმად ბ. თ. ჟორდანიას წერილობით საბჭოსადმი თხოვნისა 28 ივლისიდან 1904 წ. № 232 ამ ანგარიშის ერთი ცალი გაეგზავნა 31 იმავე ივლისს № 312 საექსარხოსოს სამრევლო სკოლების საოლქო საბჭოს თფილისში, ერთი ცალი 5 აგვისტოს № 320 საოლქო მეთვალყურეს, მამა ვოსტორგოვს და ერთი მასაც. ამას შემდეგ კი 15 აგვისტოს საბჭომ მიიღო ბ. თ. ჟორდანიას ასე წოდებული „პროტესტი“, რომელშიც თხოულობდა, დაბეჭდილი ანგარიშები დაატყვევებოდა, ვინაიდან ჩემად ვერ ვცნობო. ეს „პროტესტი“ საბჭომ განიხილა მხოლოდ სექტემბრის შუა რიცხვებში და ბ. თ. ჟორდანიას ნება მისცა შეცდომები შეესწორებია. ეს უფლება კი მან ისე გამოიყენა, რომ თვისი დედანიდან გადმობეჭდა მხოლოდ 25 აპრილის ნადიმის აღწერა, დანარჩენი მის დედანში მოთავსებული ხელის-ხელ საგოგმანები მარგალიტები, აი, ასეთები, ზევით რომ მოყვანილი მაქვს, გადმოუსტამბელი დასტოვა. რამდენადაც საბჭოს საქმეები გვამცნევს უკანასკნელად შეწორებული და ბ. თ. ჟორდანიას მიერ ნამდვილად აღსარებული ანგარიში უწინდელის ვითომ ყალბის ანგარიშის სამაგიეროდ როდი გაგზავნია ზემოდ აღნიშნულ პირთ და დაწესებულებას. აქედან სჩანს, რომ ეს ანგარიში იანუსივით ორპიროვანია: ერთი მთავრობისათვის, მეორე კი საზოგადოებისათვის... ჩვენ ახლა არ გამოვეუდკებით, შევაფარდოთ ორი არსებული ანგარიში და მკითხველისთვის ცხად ვყოთ, რომ მათ შორის არავითარი ლოდიკური განსხვავება

არ არის. ამას ისიც ნიშნობს, რომ საბჭოს თავმჯდომარემა და წევრმა, ორივემ სემინარიაში კურსდამთავრებულებმა დედანი ისე შეასწორეს, როგორც პირველად დაბეჭდილი ანგარიშია, (ამ პირთ კი ბ. თ. ჟორდანიის „მტრობა შუროთ დაბნელებულებად“ ვერ უნდა სცნობდეს) და ისიც, რომ ექსარხოსისა და ვოსტორგოვის მიერ ზემოგამოთქმულს აზრებს აღიარებს ისეთ „პედაგოგიურ აქსიომად, რომლის წინააღმდეგ ბ. ნ. ნიკოლაძემ ვითომც ვერაფრის თქმა ვერ შეიძლო“. (იხ. ანგარიშის გვ. 30).

უკანასკნელ ბ. თ. ჟორდანიის ამბობს: „გენერლობის ჩინზე მე თვითონ ეპისკოპოსმა ალექსანდრემ წარმადგინა, გენერლობის ჩინი მე მომცა ჩემმა თანამდებობამ, თვით კანონმა, არა ჩემის უფროსების გულკეთილობამ“. ო. ეს მოხსენებაც ბ. თ. ჟორდანიისი მართალი არ არის, ერთი ზიტომ, რომ გენერლობა მეხუთე კლასის მოხელეს მიეცემა არა ხანგრძლივის სამსახურის მიხედვით, არამედ როგორც უმაღლესი ჯილდო განსხვავებულისა და შესანიშნავის სამსახურისთვის, მეორეც იმიტომ, რომ ყოველად სამღვდელთა ალექსანდრე ეპისკოპოსი გენერლობაზე მას ვერ წარადგენდა, რასაც ცხადად, სიტყვის შეუბრუნებლად მოწმობს შემდეგი რეზოლიუცია, 25 მარტის 1903 წ. თარიღით: *въ виду просьбы г. Жорданія о представленіи его къ чину дѣйствительнаго статскаго совѣтника, я не намѣренъ его представить за особыя выдающіяся заслуги, такъ какъ онъ таковыхъ пока не проявлялъ.* გენერლობაზე ბ. თ. ჟორდანიის წარადგინა დიმიტრი ეპისკოპოსმა, გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსად დანიშნე-

ს. თანავე, სახელდობრ 28 ნოემბერს 1903 წ. № 150. ხელი-ხელს ბანს, როგორც ხედავთ.

P. S. ეს წერილი უკვე დამზადებული იყო და კონვერტში ჩადებული, როცა მივიღე „ცნობის ფურცლის“ № 2778 22 მარტის თარიღით, რომელშიაც მოთავსებულია ბ. თ. ჟორდანიას წერილი რედაქციისადმი. ვინაიდან ამ წერილში არ მოიპოვება არავითარი ახალი საბუთი და ვინაიდან ამ ჩემ წერილში ზევით განმარტებული მაქვს ამბავი ვითომ ყალბის ანგარიშის გაჩენისა, ამიტომ ახალს აღარას დავსძენ. ვიტყვი კი, რომ ამ ჩემ წერილიდან მგონია მკითხველმა ნათლათ უნდა დაინახოს, თუ რაოდენ „მოღვაწეობით დატვირთულია პიროვნება“ ბ. თ. ჟორდანიასი, ან თუ „ქართულ ენისათვის მრავალ-ჯერ და მრავალ-გვარად ტანჯულ-წამებულია“ იგი. კიდევ დასძენს ბ. თ. ჟორდანია, რომ „ღმერთმან ჩემს პირს სიცრუეე ნუ ათქმევინოსო“... ამაზე მოვავიწყებ, რომ გუ'ია-სამეგრელოს სამრევლო სკოლების სამოსწავლო საბჭო იმდენად გააჯერა ბ. თ. ჟორდანიამ თვისი სიცრუეებით, რომ საბჭო იძულებული იყო ყოველ სხდომაზე, როცა ბ. თ. ჟორდანია დაესწრებოდა, ყოველ სიტყვიერად მის მიერ მოხსენებულ აზრზე ხელი მოეწერინებია, რადგან უამისოდ ბ. თ. ჟორდანია მეორე დღესვე თვის აზრს უეჭველათ გადათქვამდა...

ქ. ფოთი, 23 მარტი 1905 წ.